

Polhen sramote pogleda Stepanček po hiši. Družina sedí za mizo pri večerji, krohotaje se. Rad bi bil žalosten, rad jezen, ko se mu vsi smejejo. Pa kaj si če? Sam se mora zasmejčkati, ko se vse smeje po hiši, od pastirja do gospodarja.

Ta dogodba je šla družega dné od hiše do hiše, z domače vasi v sosledno in še dalje naprej. Tudi mi smo jo čuli in zapisali in z „Vrtcem“ pojde po vseh slovenskih krajih.

Jos. Gradščan.

Idrija.

(Zgodovinska črtica.)

oliko je Idrija stara? Kdo in kdaj se je postavil temu važnemu rudarskemu mestu temelj? Ali še le v začetku novega veka, ko se je bila plemenita ruda, živo srebro, našlo? Ali ni bil ta kraj užé poprej obljuden, morda užé v starem ali vsaj v srednjem veku? Ali niso v okolici ali v mestu samem bivali morda kaki grofi? Na to moremo odločno odgovoriti: ne; kajti v idrijskeji okolici ne najdeš niti novih, niti starih graščin, niti razvalin ali podrtin. Vse to kaže, da je idrijska dolina, idrijska okolica še v srednjem veku le majheno število posameznih kmetov v sredi velikih gozdov imela — ali pa, da je morebiti človeška roka v nekatere temne gozde teh krajev še le v novem veku s sekiro v roci in puško na rami si pot naredila.

Kaj pa Rimljani? Ali se znabiti niso užé Rimljani bili v tem kotlu naselili, saj je bila njih navađa, da so se v vsakej deželi, katero so si pribojevali, tudi naselili. Valjda ne, kajti rimskih starin, rimskega denarja se v Idriji ni še nikoli nič našlo. Zató je tudi le plitva trditev ónih zgodovinarjev, kateri trdé, da bi bila Idrija rimska štacija „ad Silanos“; kajti ni se našlo nikakešnih ostankov, kateri bi to mnenje podpirali. Tudi so kraji okoli Idrije prehriboviti, da bi bili Rimljanom za napravo ceste ugajali. Napeljani ste bili iz Ogleja sicer dve rimski cesti v severne dežele, Norikum in Pannonijo, toda o jednej je dokazano, da je peljala od Ajdovščine preko Hrušice na Logatec in Vrhniko, o drugej pa je po spričevanji strokovnjakov verjetnejše, da je vodila čez Predél na Koroško, in ne čez Idrijo in Kranj. V idrijskeji okolici, rekši v gorah vojskarskih in tribuških, kjer izvira Idrijska, se res nahajajo ostanki nasipov (šanc), katere so Rimljani postavljali, da bi bili vhod drugim narodom v Italijo ubranili, ali taciñ nasipov najdemo tudi drugod, n. pr. na Novej Oslici med Cerknem in Poljanah, nad Vrhniko in Logatcem, na Hrušici, na Krasu i. dr.

Idrijski okraj je spadal v srednjem veku pod oglejske patrijarhe, kasneje pa pod goriške grofe.*) Vsaj je ta okraj bil še do 1783. l. pod tominskim okrajnem glavarstvom.

Živo srebro se je v Idriji 1490. l. našlo.

*) Grof Henrik je idrijsko okolico podaril 1090. l. opatiji Rosach (Rosazzo) na Furlanskem. V Idriji je bil menda pod goriškimi grofi sedež oskrbnika, pripoveduje Czörnig v svojej zgodovini o goriškeji grofiji.

Rudokop se je povzdignil posebno pod vladno cesarja Maksa I. in Ferdinanda I. V dan 22. junija, na dan sv. Ahacija, 1508 l. se je našla največja živosrebrna žila. V bodočem letu so se bili Benečani rudnika polastili, a so bili kmalu od cesarskih pregnani. Viljem Neumann je bil prvi rudarski sodec. Cesar Maks je na svoj račun precejšnji rudokop prevzel, a jeden del je prepustil družbi, obstoječej iz imenitnih plemenitašev. Kmalu so se naselili v rudniku Nemci s Koroškega in Salcburškega, in začeli so rudnik imenovati nemško Idrijo, da se je na ta način razločevala od slovenske spodnje Idrije. Cesar Ferdinand je posebno skrbel za rudarsko mesto. V dan 27. julija 1526. l. je prepovedal prevaževati preko Kranjskega tuje živo srebro. Ferdinand je bil tudi (8. marca 1553. l.) ustanovil v Idriji bolnico za onemogle rudarje.

Do leta 1580. so pridobivali živo srebro poleg deželnega kneza tudi drugi rudarski podvzetniki. V tem letu pa si je nadvojvoda Karl ves rudnik prisvojil in izdal potem za Idrijo posebna rudarska pravila. Živo srebro so kupovali tržani v Avgsburgu in Benečani.

Nova luteranska vera se je bila tudi v Idrijo zasejala, kakor v vse večje kraje po Kranjskem. Tukaj je pridigoval novo vero, 1595. l. neki Boštijan Prassnik (Prašnik). Okoli njega so se zbirali bajè tudi vipavski (t. j. iz vipavskega okraja) protestantje. Takrat so pa luterane z vso ostrojtjo odpravljali in preganjali. Nadvojvoda Karl je ukazal svojemu oskrbniku v Idriji, naj prežene pridigarja, a grofu Lanthieri-ju v Vipavi je naročil, naj ljudstvu zabranjuje v Idrijo. Leta 1634. je bila kuga v Idriji. Šolo so bili v Idriji užé v dōbi protestantov ustanovili in se je potem vzdržavala še dalje, dokler ni bila v dōbi velike cesarice Marije Terezije glavna šola (normalka) ustanovljena. Ko so bili Francozi prvič na Kranjsko pridrli, vzel je bil francoski general Bernadotte v dan 23. marca 1797. l. Idrijo, kjer je nekaj vojakov do meseca maja ostalo. Vzeli so bili Francozi veliko živega srebra in cinobra s seboj.

lv. Lapajne.

Pozna jesén.

Čvenéla žena
Doli v polji hodi,
Kamor li se gáne,
Mrtvo je povsodi!

Tice in cvetice
Todi je spodila —
Sivo stresla glávo,
S sláno vse pokrila.

In za njo šumeče
Listje tlá pokriva, —
Rado vse se umika
Kod gre starka siva.

Vrana sama zase
Ne bojí se starke,
Lákot pase svojo,
Pázne pika járke.

Drzno se baháči! —
A ko ugleda mene
Na samotnej cesti,
V vzlét se koj zažéne.

In po tožnem zračji
Se nad polje dávi,
In: „ba-háč! ba-háč!“ se
Sred praznôte jávi.

J. Zapórski.